

Stora skillnader i hur samhälls-ekonomi beskrivs i läroböcker för gymnasiet

En genomläsning av avsnitten om samhällsekonomi i sex böcker i samhällskunskap för gymnasiet avslöjar stora skillnader mellan olika läroböcker. Böckerna brister bl a i hur samhällsekonomi förklaras, i beskrivningen av banker och av hur kostnader övervältras mellan olika grupper i samhället. Makroekonomi och handel beskrivs med en merkantilistisk slagsida. Böckerna är benägna att beskriva problem i marknadens funktionssätt men mindre benägna att problematisera den politiska processen när marknadsmisslyckanden ska rättas till. Vissa böcker har också ett mycket oprecist språk som gör det svårt att förstå vad författarna menar. En tänkbar förklaring till många av problemen är att ingen av böckerna har någon nationalekonom bland författarna.

ANDREAS BERGH

är välfärdsforskare vid Institutet för Näringslivsforskning och docent vid Ekonomihögskolan i Lund. Han forskar om institutionell ekonomi med fokus på välfärdsstaten. andreas.bergh@ifn.se

Redaktörerna för *Ekonomisk Debatt* bad mig reflektera över ekonomiavsnitten i några av de böcker som används i gymnasieskolans samhällskunskapsundervisning. Jag tackade ja eftersom det föreföll vara en intressant uppgift och följande böcker landade på mitt skrivbord: *Gleerups Reflex 123* (Almgren m fl 2017) och *Arena 123* (Karlsson 2018), Sanoma utbildnings *Forum Samhällskunskap 123* (Brolin och Nohagen 2019), Studentlitteraturs *Samhällskunskap 1 Ett hållbart samhälle 100p* (Göthberg m fl 2016), *Stringent 1b Samhällskunskap för gymnasieskolan* (Holmstedt och Hydén 2017) samt *Stringent Samhällskunskap 2-3* (Holmstedt m fl 2015).

Efter att ha läst avsnitten om samhällsekonomi i dessa böcker kan konstateras att detta mycket riktigt var synnerligen intressant läsning. I övrigt kom mina förväntningar på skam. Jag förväntade mig exempelvis att läroböckerna skulle vara relativt lika varandra, ungefär på det sätt som engelskspråkiga tegelstenar avsedda för universitetens grundkurser i nationalekonomi tenderar att vara lika varandra. Jag trodde också att böckerna skulle vara i huvudsak korrekta, men att de sannolikt skulle vara lite daterade.

I själva verket skiljer sig böckerna rejält från varandra, både till innehåll och språk. Vissa är synnerligen aktuella (*Arena 123* diskuterar bl a blockkedjetekniken!). Mest förvånad blev jag över hur många sakfel och vaga formuleringar som tagit sig igenom förlagens kontroller. Här utmärker sig Studentlitteraturs böcker negativt och om det vore upp till mig skulle ingen av de tre böckerna från Studentlitteratur användas i undervisningen.

Artikeln fortsätter enligt följande struktur: Nästa avsnitt beskriver vad en bra lärobok borde kunna innehålla och åstadkomma. Därefter diskuteras fem problem (utan någon rangordning) som i varierande utsträckning

präglar böckerna. Till sist summeras böckernas styrkor och svagheter och jag tillåter mig några avslutande reflexioner kring situationen.

1. Vad bör gymnasieläroböcker innehålla?

Vad kan man rimligen förvänta sig av böcker i samhällsekonomi på gymnasienivå? Läroplanen för ämnet samhällskunskap ger viss vägledning, men är allmänt hållen. Så här beskrivs exempelvis vad kursen Samhällskunskap 1a2 ska innehålla när det gäller nationalekonomi:

Samhällsekonomi, till exempel ekonomiska strukturer och flöden i Sverige och internationellt. Försörjning, tillväxt och företagande, resursanvändning och resursfördelning utifrån olika förutsättningar. (Skolverkets författningssamling 2010, s 7).

Läroboksförfattare och lärare måste alltså själva fråga sig vad det är viktigt att eleverna lär sig. Från min utgångspunkt som mångårig lärare på grundkursen i nationalekonomi landade jag, efter lite funderande, i följande:

För det första bör en lärobok introducera grundläggande begrepp och institutioner (såsom BNP, konjunkturer, köpkraft, investeringar, ränta, konkurrens, banker och centralbanker), samt en förståelse av samhällsekonomin uppdelad på offentlig sektor, företag och hushåll.

För det andra bör en lärobok förmedla några av de viktigaste insikterna från ekonomisk teori: Avvägningar och alternativkostnad, frivilliga byten, pengars roll och prisbildning genom utbud och efterfrågan. Insikt om hur graden av konkurrens påverkar utfallet på en marknad. Handels välståndsförjämjande roll och teorin om komparativa fördelar – men också insikten att det ofta finns grupper som, åtminstone kortsiktigt, vinner på protektionism och förlorar på frihandel. Tillväxtens betydelse för samhällets långsiktiga välstånd, tillsammans med en diskussion om externa effekter och miljöförstöring. Gärna några lärdomar från beteendekonomi och analysen av kollektivt beslutsfattande.

För det tredje bör en lärobok beskriva grundläggande insikter om kontroverser och idéhistoria, exempelvis hur synen på möjligheterna att bedriva aktiv stabiliseringspolitik och styra ekonomin i allmänhet skiljer sig åt mellan olika teoribildningar och hur den varierat över tiden. Ett annat exempel är diskussionen kring huruvida skillnader mellan olika länders välstånd bäst förklaras av institutioner, geografi, kultur, utbildning eller av något annat.

För det fjärde bör läroböcker vara någorlunda neutrala mellan olika teoribildningar och ideologiska synsätt. Många ekonomiska skeenden, teorier och modeller är mer eller mindre omstridda. Ett bra sätt för läroboksförfattare att hantera detta är att ge läsaren en uppfattning om olika sidors syn på samma fenomen och göra samtliga sidors argument rättvisa.

De olika böckerna lever upp till dessa krav i väldigt varierande utsträckning. De största problemen jag stött på diskuteras i det följande.

2. Oklar definition av samhällsekonomi

En introduktion till samhällsekonomi bör lämpligen tidigt och tydligt definiera detta begrepp. Generellt sett lyckas böckerna inte riktigt med detta. Ett bra exempel finns dock i *Forum Samhällskunskap 123* som förklarar att samhällsekonomin består av fem sektorer: Hushåll, näringsliv, offentlig sektor, finanssektorn och utlandssektorn.

Många böcker använder benämningen ”det samhällsekonomiska kretsloppet” i stället för att konsekvent tala om samhällsekonomin, men jag blir inte klok på om begreppen är tänkta som synonymer eller om bara delar av samhällsekonomin är ett kretslopp och i så fall i vilken bemärkelse. Böckerna är också dåliga på att förklara skillnaden mellan samhällsekonomi, privatekonomi och den offentliga sektorns ekonomi. I Studentlitteraturs *Samhällskunskap 1* sägs exempelvis att ”gränsen mellan privatekonomi och samhällsekonomin är inte särskilt skarp” (s 156), vilket är ett konstigt påstående då privatekonomin är en del av samhällsekonomin. Boken tycks avse att privatekonomin påverkas av priser, skatter och arbetslöshet; stycket fortsätter nämligen med att om ”staten inför nya skatter blir det mindre kvar att spara för var och en i samhället” (s 157). Detta är strikt sett fel, såvida inte författarna med samhället avser privat sektor. I nästa mening sägs dock att när arbetslösheten minskar och fler betalar skatt får samhället mer pengar till skolor, vård och vägar. Samhället tycks alltså här användas i betydelsen den offentliga sektorn. Vari samhället består är alltså inte lätt att reda ut för en läsare av denna bok.

Oklarheten fortsätter utan avbrott när samma bok därefter påstår att ”ett sätt att beskriva hur samhällsekonomi fungerar är att likna det vid vad som händer på en marknad” (s 157), följt av en bild på en loppmarknad. Loppmarknaden är dock en haltande analogi för samhällsekonomin. Den offentliga sektorn är ju tveklöst en del av samhällsekonomin, men samtidigt svår att begripa sig på för den som tror att den fungerar som en loppmarknad. Vissa delar av samhällsekonomin blir begripliga genom att förstå hur marknader fungerar, men andra delar kräver förståelse för kollektivt beslutsfattande, transaktionskostnader och organisationer. Även nästa påstående är mycket konstigt: ”På en loppmarknad är det privatpersoner som säljer till privatpersoner, eller som man säger i samhällsekonomiska sammanhang: hushåll som säljer till hushåll” (s 157). Detta är snubblande nära rent dravel. Det går naturligtvis utmärkt att ”i samhällsekonomiska sammanhang” (vad nu det är) säga att privatpersoner säljer till privatpersoner, om det är vad som sker. För att låna författarnas metafor för samhällsekonomin är det knappast relevant om loppmarknaden bäst beskrivs som handlande privatpersoner eller handlande hushåll. Bokens formulering för tyvärr tankarna till en student som utan tillräckliga kunskaper ändå försöker skriva något som verkar smart på en tentamen.

3. Bristande beskrivning av banker

Böckerna brister också i sin beskrivning av bankväsendet och dess funktionssätt. De förklaringar som ges bygger på banker som en intermediär mellan sparare och låntagare. Bankers skapande av pengar och *fractional reserve banking* förklaras inte och därmed missar böckerna en rad viktiga frågor kopplade till makt och fördelning (vem har rätt att skapa pengar och hur?) och dessutom ett av de viktigaste perspektiven på den senaste finanskrisen.¹ I *Stringent 1b* förklaras banker på följande sätt:

Man kan säga att bankerna fungerar som drivmedel i kretsloppet. Bankerna hjälper till så att företagen kan utvecklas och offentlig sektor avlastas. Om bankerna inte förser företag och hushåll med pengar så fungerar inte kretsloppet, på samma sätt som en bil stannar om bensinen tar slut. (s 150)

Det är knappast korrekt att beskriva banker som drivmedel i det ekonomiska kretsloppet. Mer korrekt vore påståendet att banker gör att kretsloppet går smidigare, vilket skulle tala för att det är smörjmedel (inte drivmedel) som avses. Samtidigt implicerar liknelsen som används tydligt att pengar i ett ekonomiskt kretslopp är som bensin till en bil.

I *Stringent 2–3* diskuteras banker i samband med att finanskrisen analyseras, vilket kan verka lovande. Avsnittet syftar dock till att visa eleverna hur ett skeende kan analyseras ur flera givna perspektiv och det som lyfts fram är att de flesta anställda på banker och börser är män (s 24) samt att ”det var västerländska banker och finansinstitut som satte igång krisen” (s 26). Någon bra beskrivning av bankers roll och funktion har jag inte hittat i någon av böckerna.

4. Ingen insikt om att kostnader övervältras

En lärdom från ekonomisk teori som ingen av böckerna lyckas förmedla är att det vid hög konkurrens är kostnader som avgör priser, vilket exempelvis innebär att låga kostnader gynnar konsumenterna i form av billiga produkter (snarare än producenterna i form av högre vinster). Ett exempel på när det blir fel är när *Reflex 123* diskuterar svartarbete:

Du tycker kanske att du tjänar på [svartjobb], du får ju pengarna direkt. Men den som tjänar mest på att du ”jobbar svart” är arbetsgivaren! (s 317)

Bortsett från den uppfostrande tonen (som i läroböcker är begriplig, om än inte uppenbart ändamålsenlig), är detta påstående inte helt sant. Om konkurrensen mellan företag som använder svart arbetskraft är tillräckligt hög är det nämligen konsumenterna som vinner på svartarbetet genom att priserna sjunker (samtidigt som staten går miste om skatteintäkter).

¹ Det faktum att begreppet *fractional reserve banking* saknar bra svensk översättning (begreppet bråkdelsreserver förekommer men är sällsynt) är i sig en illustration av att kunskapen på området behöver öka. I en ny forskningsartikel argumenterar Angeles (2019) för att bankers pengaskapande är centralt för att förstå bankers roll i den moderna ekonomin.

Ingen bok förmedlar den generella insikten att kostnader kan skiftas vidare, så att den som på pappret ser ut att gynnas eller missgynnas av ett fenomen inte behöver vara den som i slutändan påverkas. Skatter som formellt sett läggs på en part kan skiftas vidare så att den faktiska bördan hamnar någon annanstans. Subventioner som syftar till att stärka en grupp kan ätas upp av prishöjningar och i slutändan komma att gynna någon helt annan part. Det är synd att ingen lärobok lyckas förmedla detta, varken teoretiskt eller med empiriska exempel.

5. Ideologisk bias: Marknaden problematiseras, men inte staten

Det finns en viss ideologisk bias i böckerna, men i de flesta är den begränsad. Tydligast är den i *Stringent 2–3* som analyserar finanskrisen 2008 ur genusperspektiv, klassperspektiv och etnicitetsperspektiv – men inte ur ett ekonomiskt perspektiv. Läsaren får alltså inte lära sig om den amerikanska centralbankens låga räntor åren före krisen, inget om sk beteenderisk (*moral hazard*) och faran i att systemviktiga banker inte tillåts gå omkull och därför tar alltför stora risker och inget om komplexa och felprissatta värdepapper. Däremot berättas alltså att det var västerländska banker och finansinstitut som satte igång krisen, att det var manliga nationalekonomers forskningsresultat som låg till grund för den ekonomiska politiken och att könskvotering kan vara en åtgärd för att komma till rätta med de orsaker som låg bakom finanskrisen (s 24–26). Avsnittet ska illustrera hur ett fenomen kan analyseras ur flera olika perspektiv, men valen av perspektiv är anmärkningsvärda. Det ekonomiska perspektivet på finanskrisen finns bara i en liten faktaruta långt senare i boken och går inte att hitta via bokens register.

Övriga böcker dras med en mer subtil slagsida som uppstår genom att marknadens funktionssätt och konsekvenser nästan alltid problematiseras, medan statliga ingrepp och demokratiskt beslutsfattande nästan aldrig problematiseras. Ofta är mönstret att marknadens funktionssätt beskrivs, varpå nackdelar med marknaden konstateras vilka i sin tur får motivera statliga ingrepp. Ett annat vanligt problem är att språket är vagt på ett sätt som gör det svårt att förstå exakt vad problemet med marknaden antas vara.

Båda dessa problem kan illustreras med ett exempel från *Forum Samhällskunskap 123*, som påstår att den svenska arbetsmarknaden visar att ”marknadsekonomin behöver också regleras av lagar och avtal för att inte människor och grupper ska komma i kläm” (s 157). Vad säger egentligen denna till synes okontroversiella formulering? För det första är det inte uppenbart varför just den svenska arbetsmarknaden är ett exempel på att marknader behöver regleras. För det andra är begrepps användningen oklar: Är formuleringarna ”människor och grupper” samt ”lagar och avtal” medvetet valda eller hade det räckt att skriva ”människor” respektive ”lagar”? Marknadsekonomin regleras generellt sett av lagar, medan

avtal är något som träffas mellan parter på marknaden. Kanske syftar avtal på de svenska kollektivavtalen? Den svenska arbetsmarknaden är onekligen ett exempel på att fackföreningar och arbetsgivare *kan* ges makt över arbetsmarknadens regelverk, men vad boken säger är att det *behöver* vara så. För det tredje är arbetsmarknadsregleringar ett utmärkt exempel på att statliga ingrepp kan vara utformade med olika gruppers intressen för ögonen. Arbetsgivare, fackorganiserade arbetare med jobb, arbetslösa och oorganiserade arbetare skulle alla kunna göra anspråk på att det behövs regleringar som i något avseende skyddar just deras intressen. Det är ingalunda självklart vare sig vilken grupp som kommer att ha störst inflytande över regleringarnas utformning, eller vilken grupps intressen som är mest angelägna att värna. För det fjärde är den svenska arbetsmarknaden ett bra exempel på att regleringar ofta har oavsedda konsekvenser som uppstår när människor gör rationella anpassningar till regelverken: Lagar som syftar till anställningstrygghet för fast anställda gör att arbetsgivare i större utsträckning hanterar sitt behov av flexibilitet med tidsbegränsade kontrakt och bemanningsföretag. Detta har bidragit till vad som brukar kallas en dual arbetsmarknad, som kanske inte är vad politikerna ville uppnå med regleringarna.² Arbetsmarknaden är med andra ord ett exempel på varför läroböcker, utöver att konstatera att vissa problem på marknaden motiverar statliga ingrepp, också borde diskutera möjligheten att dessa statliga ingrepp inte nödvändigtvis löser problemen och ibland ger upphov till andra oförutsedda problem. I de flesta fall identifierar böckerna helt korrekt potentiella problem med marknadsekonomin som skulle kunna lösas eller mildras av statliga åtgärder. Det problematiska är att beslutsfattandet som ligger bakom statens agerande aldrig analyseras eller problematiseras. Kollektivt beslutsfattande behandlas i regel inte alls och möjligheten att de statliga ingreppen inte fungerar som avsett diskuteras inte. Staten blir till en svart låda, eller (än värre) till en välvilligt inställd social samhällsplanerare som alltid kan rätta till marknads brister.

Viss ideologisk bias märks också genom att böckerna genomgående beskriver det mesta som kan sägas höra till den svenska modellen (kollektivavtal, stor välfärdsstat, fackligt inflytande) i positiva ordalag och i väldigt liten utsträckning problematiserar dessa fenomen. I en övningsuppgift (5.6c, *Stringent 1b*) ombeds läsaren att ta reda på föräldrapenningens längd i fyra länder och diskutera ersättningsperiodens konsekvenser för medborgarna. Det är en bra uppgift, men den vore ännu bättre om eleverna också fick ta fram ett mått på skatteuttaget i samma länder, för att illustrera att länder som väljer att ha mer generösa välfärdsförmåner behöver ha högre skatter – vilket naturligtvis också får konsekvenser för medborgarna.

Ett föredöme när det gäller hur politiskt omstridda spörsmål kan hanteras i läroböcker är de s k *case* som finns i *Reflex 123*, om exempelvis vinster i välfärden (s 300) och låglönejobb som eventuell väg för att minska arbetslöshetsgapet mellan svenskar och utlandsfödda (s 321). I dessa återges goda

² Se exempelvis Saint-Paul (1996) och Rueda (2007).

argument från olika sidor och läsaren uppmanas diskutera och tänka själv kring frågan. Det är en modell som fler böcker borde ta efter.

6. Merkantilistiska drag över handel- och makroavsnitten

Internationell handel tycks vara ett område som är svårt att beskriva neutralt och korrekt och det är slående hur böckerna drar åt det merkantilistiska hållet i sin syn på makroekonomi. Företagen i exportindustrin beskrivs som ”speciellt viktiga” (*Forum Samhällskunskap 123*, s 161) och underskott i bytesbalansen beskrivs ensidigt som ett problem. *Samhällskunskap 1* menar att om ett land inte vill ta av guldreserven eller låna pengar från utlandet måste det ”få ordning på bytesbalansen” (s 177) genom tullar på utländska varor. ”Så har staten exempelvis gjort inom branscher som hotats av nedläggningar och uppsägningar” (s 177) berättar boken, dock utan att berätta att detta sällan lyckas och så gott som alltid skapar problem någon annanstans i ekonomin. Ett skolboksexempel (!) är när USA:s handelshinder för sockerimport skulle skydda jobben inom amerikansk sockerproduktion – men när socker blev dyrare skapades färre jobb inom sektorer som använder socker, bl a bagerier och frukostflingtillverkning.³

I stället fortsätter stycket: ”Det är inte alltid bra att lägga tullar på utländska varor och tjänster” eftersom ett land som Sverige ”vill gärna ha goda relationer med sina handelspartners” (s 177). Boken förklarar alltså inte att problemet med tullar enligt den mest fundamentala handelsteorin är att de sänker konsumenternas välfärd genom att fördyra de produkter de efterfrågar. En tänkande läsare av denna bok måste dessutom rimligen ställa sig frågan vad som händer om flera länder samtidigt följer rådet att höja tullarna i syfte att vända ett underskott i bytesbalansen till ett överskott. Huruvida författarna ställt sig den frågan är svårt att avgöra. Perspektivet saknas hursomhelst i läroboken.

Reflex 123 har ett något bättre kapitel om internationell handel, som dock är informativt i överkant. Framställningen hade vunnit på att inledas med en förklaring av komparativa fördelar och hur handel kan skapa både vinnare och förlorare. I stället kastas läsaren snabbt in i en sifferexplosion kring olika världsdelars andel av världshandeln, fakta om WTO och olika handelsavtal. Boken räknar också upp argument som brukar anföras för protektionism; för balansens skull hade det varit på sin plats att även nämna de argument *mot* protektionism som brukar anföras (exempelvis ökad välfärd för inhemska konsumenter, teknikdiffusion och stabilitet via handelsintegration). Kapitlet om internationell ekonomi i *Arena 123* förtjänar här att nämnas som föredöme, då det blandar teori, historia och aktuella exempel på ett imponerande sätt utan att det blir rörigt.

Frånvaron av centrala förklaringsmodeller gäller även böckernas makroekonomiska delar. *Reflex 123* innehåller även en genomgång av vanliga

³ Se exempelvis Besanko och Braeutigam (2013).

förklaringar till varför vissa fattiga länder har svårt att ta sig ur sin fattigdom: Analfabetism, bristande folkhälsa, råvarudominans i exporten, skuldsättning, kolonialiseringen, brist på demokrati, krig och överbefolkning. Bortsett från korruption, som nämns under demokratipunkten, nämns institutionella faktorer – såsom bristande rättsstat och frånvaro av fungerande privat äganderätt – inte alls. Det är nu ett kvartssekel sedan Johan Myhrman (1994) framhöll just institutionella faktorer som avgörande för att förklara varför, hur och när Sverige blev rikt och perspektivet har fått allt starkare gehör sedan dess (exempelvis i min egen bok *Den kapitalistiska välfärdsstaten* (Bergh 2015) som kom i sin första version 2007). Ändå är det institutionella perspektivet på Sveriges framgångar fortfarande frånvarande i gymnasieskolans läroböcker.

Det ska sägas att *Forum Samhällskunskap 123* har en bra teoriruta som behandlar tre olika tillväxtteorier: Solowmodellen, Romermodellen (endogen tillväxt) och institutionell teori (utifrån Douglass Norths ansats) (s 164). I en senare ruta i samma bok (s 202) förklaras emellertid Sveriges utveckling de senaste 200 åren utan hänvisning till någon av dessa tre teorier. I stället bygger rutan helt på ekonomhistorikern Lennart Schöns strukturcykler (se exempelvis Schön 1993) och rutan avslutas med att Schöns modell predikterar att det är ”dags för nästa strukturkris om några år” (s 203).

7. Rangordning av böckerna och helhetsomdöme

Arena 123 är faktsäpackad, lättläst, fåordig (ett gott omdöme!), relativt balanserad och lyckas mycket bra med att knyta ihop idéhistoria, teori och dagsaktuella frågor. I denna bok hittar jag inga större felaktigheter eller oklarheter. I kapitlet kallat ”Ekonomins grunder” (kap 8) ger *Arena 123* en riktigt bra introduktion till både mikro- och makroekonomi, inklusive prisbildning med utbuds- och efterfrågekurvor, konkurrensbegränsningar, s k etisk konsumtion, BNP och BNI, aktiemarknaden och blockkedjetekniken (!).

Även *Reflex 123* har flera styrkor, såsom de enkla men relevanta faktarutorna, debattrutorna och ovan nämnda *case*. Boken lyckas också med att begripliggöra löneskillnader mellan könen genom att med statistik från Medlingsinstitutet (föredömligt angiven med källa, något exempelvis *Stringent 1b* inte gör trots att de tycks använda samma statistik) redovisa löneskillnader både okorrigerade och justerade för ålder, utbildning och yrke. Ett problem är emellertid det avslutande kapitlet ”Nationalekonomiska teorier”. Mycket i detta kapitel hade behövt ligga tidigare för att göra empirin i boken mer begriplig (här finns exempelvis en förklaring och ett räkneexempel kring komparativa fördelar), men placeringen nästan sist i boken gör det troligt att det inte hinns med. Huvudproblemet med kapitlet om ekonomiska teorier är emellertid att det är urtråkigt. Inledningen är mer än lovligt besynnerlig (redan på rad fem i introduktionen har vi hamnat hos massajer i Kenya) och det kronologiska upplägget av -ismer från

merkantilism och fysiokratism till monetarism är allt annat än publikfriande. Delar av stoffet borde användas för att ge en teoretisk och idéhistorisk bakgrund tidigare i boken (jämviktsarbetslöshet och komparativa fördelar), andra delar (såsom fysiokratismen) hade nog kunnat utgå. Sammanfattningsvis är *Reflex 123* ändå en bra bok, som i en kompetent lärares händer borde kunna bidra både till förståelse av och intresse för samhällsekonomin.

Avsnitten om ekonomi i *Stringent 1b* och fortsättningsboken *Stringent samhällskunskap 2–3* är tunnare än i övriga böcker. Introduktionen till samhällsekonomi i *Stringent 1b* (s 139) är inte bra. Sista stycket lyder:

Det finns olika tankar om hur samhällsekonomi ska skötas, men en sak verkar alla vara överens om – det ekonomiska kretsloppet måste snurra på. Om det stannar av skapas problem i alla dess delar. Det måste vara ”fart på kulorna”. (s 139)

Här är det oklart vad som avses med ”fart på kulorna” – sannolikt är det oklart även för bokens författare, eftersom uttrycket har satts inom citationstecken. Beroende på vad som avses med ”fart på kulorna” och ”snurra på” är det sannolikt också fel att alla är överens: Det finns ju numera en strömning som vill ha nedväxt i stället för tillväxt, andra som menar att tillväxt av BNP är relativt ointressant och många som menar att problem såsom miljöförstöring och stress främst uppstår på grund av att det ekonomiska kretsloppet tillåts fortsätta snurra på.

Forum Samhällskunskap 123 är bättre än *Stringent*-böckerna. Som framgått finns några enstaka underliga formuleringar som drar ned helhetsintrycket, men boken är också matnyttigt och informativ.

Sämst är *Samhällskunskap 1*. Förutom bristerna i de fem avseenden som diskuterats ovan reagerade jag på att boken på sidan 161 gör en rad direkt felaktiga påståenden om marknadsformen perfekt konkurrens. Dels påstås att perfekt konkurrens är ett villkor för att priser ska bestämmas av utbud och efterfrågan. Vidare påstås att ”[p]erfekt konkurrens betyder att producenter och konsumenter ’tävlar’ på lika villkor” (s 161). Detta är också fel (och dessutom är det ett oskick att i läroböcker förklara ord genom att sätta andra ord mellan citattecken). Liknelsen med en tävling är dessutom olycksalig: Vad är det producenter och konsumenter tävlar (eller ”tävlar”) om? Senare i samma stycke förklaras perfekt konkurrens igen, fel även denna gång:

Perfekt konkurrens är en marknadsform där konsumenter och producenter kan påverka lika mycket. (s 161)

Författarna lyckas här än en gång åstadkomma en formulering som är luddig men ändå utan tvekan felaktig (mer korrekt vore att producenterna under perfekt konkurrens har en tuff sits, då de måste acceptera marknadspriset som inte tillåter någon vinstmarginal). Någon korrekt definition av perfekt konkurrens (en marknadsform utan inträdesbarriärer och transaktionskostnader där produkterna är identiska och företagen pristagare) ges

aldrig. Självfallet är detta problematiskt, men felaktigheterna har dessutom en slagsida. Genom att producenter och konsumenter sägs tävla med varandra missas helt perspektivet att ekonomi uppstår genom frivilliga byten där båda parter anser sig vinna något på transaktionen. En bra lärobok lär ut, diskuterar och problematiserar detta synsätt. *Samhällskunskap 1* är så vag att den knappast lär ut någonting.

8. Avslutning

Min läsning av dessa läroböcker i samhällskunskap för gymnasieskolan har fokuserat på de kapitel som berör samhällsekonomi och jag har identifierat både stora skillnader mellan böckerna och stora brister hos i synnerhet Studentlitteraturs böcker.

Det ska sägas att samtliga böcker har habila, användbara och pedagogiska kapitel om privatekonomi. Det är alltså i de nationalekonomiska delarna som böckernas svaga sidor finns. En enkel koll av författarnas bakgrunder resulterar i en tänkbar förklaring till problemen: Bland de femton författarna återfinns ingen nationalekonom, men åtskilliga journalister, lärare och lärarutbildare. Gissningsvis beror detta åtminstone delvis på nationalekonomers relativa ointresse för att skriva läroböcker, kanske i synnerhet läroböcker för gymnasieskolan. Samtidigt är det troligt att många av de lärare som skriver läromedel någon gång har läst åtminstone en termin nationalekonomi och kanske har vi universitetsverksamma nationalekonomer inte lyckats förklara vårt ämne på ett bra sätt för lärarstudenter. Konsekvensen blir att gymnasister får en underlig bild av ämnet nationalekonomi och risken är stor att viljan minskar att studera nationalekonomi vid universitet och högskolor.

Samtidigt visar både *Arena 123* och *Reflex 123* att även icke-ekonomer kan producera bra läromedel om samhällsekonomi. Jag hoppas därför innerligt att Studentlitteratur tar kritiken på allvar och reviderar sina böcker grundligt.

Slutligen hoppas jag att våra kollegor statsvetarna gör en motsvarande granskning av litteraturen ur ett statsvetenskapligt perspektiv. På lång sikt är förmodligen kritisk granskning och debatt minst lika viktigt för samhällskunskapsundervisningens kvalitet som läroboksförfattarnas kompetens.

REFERENSER

Almgren, H, S Höjelid, E Nilsson och A Furevik (2017), *Reflex 123*, Gleerups, Malmö.

Angeles, L (2019), "On the Nature of Banks", *Kyklos*, vol 72, nr 3, s 381–399.

Bergh, A (2015), *Den kapitalistiska välfärdsstaten*, Studentlitteratur, Lund (första utgåvan 2007, Ratio förlag, Falun).

Besanko, D och R R Braeutigam (2013), *Microeconomics*, femte upplagan, Wiley, Hoboken NJ.

Brolin, K och L Nohagen (2019), *Forum Samhällskunskap 123*, Sanoma utbildning, Stockholm.

Göthberg, P, G Hultman, I-L Söderberg, J Wollinger och Y Yngvesson (2016), *Samhällskunskap 1 Ett hållbart samhälle 100p*, Studentlitteratur, Lund.

Holmstedt, M och J Hydén (2017), *Stringent 1b Samhällskunskap för gymnasieskolan*, Studentlitteratur, Lund.

Holmstedt, M, J Hydén och U Svenning (2015), *Stringent Samhällskunskap* 2-3, Studentlitteratur, Lund.

Karlsson, L-O (2018), *Arena 123*, Gleerups, Malmö.

Myhrman, J (1994), *Hur Sverige blev rikt*, SNS förlag, Stockholm.

Rueda, D (2007), *Social Democracy Inside out: Partisanship and Labor Market Policy in Advanced Industrialized Democracies*, Oxford University Press, Oxford.

Saint-Paul, G (1996), *Dual Labor Markets: A Macroeconomic Perspective*, MIT Press, Cambridge MA.

Schön, L (1993), "40-årskriser, 20-årskriser och dagens ekonomiska politik", *Ekonomisk Debatt*, vol 21, nr 1, s 7-18.

Skolverkets författningssamling (2010), SKOLFS 2010:261, Skolverket, Stockholm.

Erratum

Föreliggande version av artikeln (2019-12-17) skiljer sig från den ursprungligen publicerade (2019-12-04) på två punkter:

Sid 19

Ursprunglig formulering: "Även om avsnittet är tänkt att illustrera hur ett fenomen kan analyseras ur flera olika perspektiv innebär det faktum att finanskrisen inte diskuteras någon annanstans i boken att de enda perspektiv som anläggs på finanskrisen är de tre ovan nämnda. Det är anmärkningsvärt."

Ny formulering: "Avsnittet ska illustrera hur ett fenomen kan analyseras ur flera olika perspektiv, men valen av perspektiv är anmärkningsvärda. Det ekonomiska perspektivet på finanskrisen finns bara i en liten faktaruta långt senare i boken och går inte att hitta via bokens register."

Sid 24

Ursprunglig formulering: "Samtidigt visar i synnerhet Reflex 123"

Ny formulering: "Samtidigt visar både Arena 123 och Reflex 123"